

L'abandonament escolar prematur en context: algunes reflexions després del Seminari ABJOVES

Aina Tarabini, Alba Castejón, Marta Curran, Clara Fontdevila i Alejandro Montes.
Grup de Recerca Globalització, Educació i Polítiques Socials (Geps-UAB)

*Aquest publicat al Butlletí d'Infància de la Direcció General d'Atenció a la Infància i
l'Adolescència de la Generalitat de Catalunya.
Septembre, 2016*

1. Introducció

Els dies 12 i 13 de maig del 2016 es va realitzar a la Universitat Autònoma de Barcelona el Seminari Internacional ABJOVES (<http://ABJOVES.es/seminario/>). El seminari, concebut, com a acte cloenda del projecte I+D+i ‘ *El abandono escolar prematuro en España: un análisis de las decisiones, motivaciones y estrategias educativas de los jóvenes*’, va comptar l’assistència de més de 140 persones que des de diferents institucions –universitats, administracions educatives, centres educatius, etc.- van presentar les seves reflexions i propostes al voltant de un tema tan pertinent i rellevant com el de l’Abandonament Escolar Prematur (AEP). A Catalunya, l’AEP –que fa referència a la proporció de joves de 18 a 24 anys que no han continuat la seva formació més enllà de l’etapa obligatòria- arriba gairebé al 20% de la població, fet que suposa un fet inadmissible des d’un punt de vista de no només de desenvolupament econòmic i social del país sinó sobretot des del punt de vista de la justícia i la cohesió social.

En aquest article es recullen cinc grans lliçons apreses al voltant de l’AEP que pretenen recollir i sistematitzar els debats que van tenir lloc en el marc del Seminari Internacional ABJOVES. Evidentment, aquestes cinc lliçons no cobreixen totes les vessants del tema, ni tenen pretensió d’exhaustivitat, però sí que representen alguns dels aspectes claus vinculats amb la seva conceptualització, explicació i intervenció.

2. L’AEP com una prioritat política a nivell nacional i internacional

Una de les primeres conclusions que es desprenen del Seminari és la centralitat d’aquesta qüestió a nivell no només espanyol sinó també europeu. Lluny de tractar-se

d'una problemàtica específica a certes regions, l'AEP es revela clarament com una qüestió transversal i objecte d'esforços polítics a tots els àmbits, tal i com posa de manifest l'abundància de ponències sobre el tema presentades al Seminari. Fins a una dotzena d'aportacions centrades en polítiques de lluita contra l'AEP, fetes des d'institucions diverses (des d'administracions locals fins a agències europees) feren evident que l'AEP es dibuixa cada vegada més com una de les prioritats polítiques a tots els nivells.

Val la pena doncs destacar que, malgrat les remarcables diferències en matèria econòmica, social i educativa, la major part dels països europeus s'enfronten d'una forma o altra al repte de l'AEP. La necessitat de combatre aquest fenomen és reconeguda de forma generalitzada i, de fet, constitueix una de les prioritats de la Unió Europea en matèria educativa, tal com reflecteixen l'Estratègia 2020 en Educació i Formació o el Marc de Polítiques Públiques contra l'AEP. Existeix un clar consens en la necessitat d'abordar aquesta qüestió i de treballar per la reducció dels índexs d'AEP – que, tot i presentar notables diferències, són sempre vistos com a inacceptables a raó del seu impacte a nivell econòmic i social.

Amb tot, i malgrat l'important nombre d'elements compartits, les respostes polítiques envers l'AEP disten de ser homogènies. Dins el mateix estat espanyol conviuen propostes i aproximacions polítiques notablement diferents, tal i com reflecteixen les aportacions al Seminari per part de diferents administracions autonòmiques i locals. Alhora, l'èxit desigual d'aquestes intervencions evidencia la necessitat de seguir estudiant de prop la diversitat d'experiències d'intervenció pública – per captar no només què funciona sinó per què, com i sota quines condicions. Així mateix, a nivell europeu la diversitat de respostes polítiques està també a l'ordre del dia. Si bé el Grup de Treball Temàtic organitzat des de la Comissió Europea planteja una sèrie de recomanacions comunes, la selecció d'aquestes corre a càrrec de les diferents administracions educatives nacionals, regionals i municipal. Encara més, aquestes s'encarreguen alhora de reinterpretar aquestes propostes, que són readaptades a la realitat local.

En conseqüència, el ventall de respostes polítiques és notablement variat, posa en joc diferents concepcions de l'èxit escolar, i aposta per eines polítiques d'índole diversa – des de la prevenció a la compensació, passant per la intervenció directa. En aquest sentit, i tant a nivell espanyol com a nivell europeu, no només conviuen diferents

respostes envers l'AEP sinó també múltiples interpretacions d'aquest fenomen, i diferents motivacions per l'adopció de polítiques de lluita contra l'AEP. En qualsevol cas, però, aquesta diversitat parteix sempre d'un consens general de base: precisament perquè aquesta és una problemàtica d'abast generalitzat, la resposta política s'ha estès també a tots els nivells, esdevenint un punt d'acord inequívoc entre actors educatius de tota categoria.

3. La importància del context local en la lluita contra l'AEP

El Seminari ABJOVES no només va demostrar la importància que ha adquirit la lluita contra l'AEP en les polítiques nacionals i internacionals sinó que alhora va subratllar l'absoluta centralitat que tenen els governs locals en la consecució d'aquesta fita. En particular, el panel organitzat per l'Àrea d'Educació de la Diputació de Barcelona '*Ciutats orientadores, pràctiques locals de referència per a reduir l'abandonament escolar prematur*' va posar de manifest que és precisament des de l'escala local on és pot donar una resposta més sistemàtica al repte de l'AEP. És des del territori on millor es pot diagnosticar la realitat de l'AEP i des d'on es poden posar en funcionament, de manera coordinada, tots aquells recursos i serveis de proximitat que facin front a les necessitats de prevenció, intervenció i compensació de l'abandonament. De fet, la consecució de l'èxit escolar per a tothom implica, inevitablement, un treball de proximitat i en xarxa que compti amb una gran diversitat d'actors: joves, famílies, escoles, serveis socials i la mateixa administració són espais cabdals per a una acció coordinada al voltant de l'AEP. Així doncs, el factor proximitat que aporta l'administració local juga un paper cabdal en l'articulació d'accions socioeducatives en el territori que abordin els riscos de fracàs i abandonament escolar des d'una vessant àmplia, integral i intersectorial. Bons exemples del rol dels governs locals en aquest àmbit són els Plans d'Acompanyament a l'Escolaritat, les Escoles Municipals de Persones Adultes, els Projectes de Transició Escola-Treball o els Plans Educatius Locals. Tots ells, il·lustracions clares del compromís que pot jugar el món local en el desplegament de polítiques per combatre l'abandonament escolar.

És més, el Seminari ABJOVES també va posar de manifest que el reconeixement del context és fonamental per a garantir l'èxit de qualsevol acció encaminada a reduir l'AEP. Les particularitats de l'abandonament escolar varien clarament en funció de les característiques territorials. L'oferta educativa de cada

territori, els nivells de pobresa, atur i/o desigualtat social, l'estructura del mercat laboral, la presència de diferents serveis socioeducatius o les prioritats polítiques de les pròpies administracions locals són, entre altres, elements claus per entendre la realitat de l'AEP i per a planificar-ne qualsevol solució. No hi ha, doncs, cap solució única o universal a l'AEP; no hi ha cap política o programa que pugui tenir èxit sense reconèixer les particularitats del context on es vol adreçar.

4. El rol del centres educatius i el professorat

Si bé l'AEP és un fenomen complex i multicausal, el rol que juguen les institucions educatives i els professionals de l'educació en els processos d'abandonament i continuïtat formativa és altament rellevant. Precisament, en el marc del Seminari ABJOVES, es van presentar nombroses contribucions en aquesta línia temàtica on es va poder copsar la vigència d'analitzar el fenomen de l'AEP des d'aquesta perspectiva. Les aportacions es van centrar en explorar el rol de les institucions educatives (centres d'educació reglada a diferents nivells, centres de formació no reglada, etc.) en relació als processos d'èxit, fracàs i/o abandonament escolar.

En les aportacions fetes durant el Seminari, es van treballar una gran diversitat de dimensions que contribueixen a explicar el paper clau que juguen els centres educatius en aquest àmbit: els mecanismes de suport i acompanyament als i les joves, els dispositius d'atenció a la diversitat, la cultura escolar, les expectatives docents, o les actuacions de col·laboració entre els centres, l'administració educativa i les entitats del territori. La presència d'investigadors/es, de professionals de centres educatius en actiu i de membres de les administracions educatives va enriquir el debat i va permetre contrastar les diferents perspectives d'anàlisi i reflexió.

Les contribucions presentades van confirmar que les institucions educatives no són agents neutrals en els processos d'abandonament, èxit o fracàs educatiu. Ans el contrari, les seves intervencions, els seus models d'organització, les seves pràctiques culturals i les seves formes de relació, poden tenir una incidència cabdal en les diferents esferes que expliquen les trajectòries educatives dels i les joves. La majoria de contribucions van analitzar els processos educatius i el paper dels centres en relació a les desigualtats socials, posant de manifest que els i les joves que es troben en situacions de vulnerabilitat presenten un risc més elevat d'abandonament i/o fracàs però, alhora, mostrant que és possible desenvolupar dinàmiques i mecanismes institucionals que

redueixin aquest risc. Si bé les desigualtats educatives es poden explicar parcialment per les accions o omissions de les institucions, també es va posar de manifest la necessitat de garantir unes condicions mínimes (professionals i recursos suficients, suport de l'administració, polítiques globals de lluita contra les desigualtats, etc.) per reduir les desigualtats que es reproduïxen, o fins i tot es generen, a l'interior del nostre sistema educatiu.

En definitiva, les contribucions presentades van corroborar que les institucions educatives tenen un paper clau en els processos d'abandonament i continuïtat formativa, esdevenint agents claus en la garantia de les condicions necessàries per vincular els i les joves en el seu procés educatiu.

5. La diversitat d'experiències, vivències i tipologies d'AEP

Un altre dels eixos centrals que va guiar el Seminari ABJOVES va ser el de les experiències i les vivències d'èxit, fracàs i/o abandonament escolar prematur des de la perspectiva subjectiva dels propis estudiants. Des de diverses aproximacions teòriques i metodològiques i per part d'una pluralitat d'actors vinculats a l'àmbit educatiu (universitats, entitats i fundacions, administracions educatives i sindicats) es va crear un interessant i fructífer debat al voltant de les característiques que expliquen els processos d'èxit, fracàs i/o abandonament escolar des de la vivència dels propis joves.

Un dels elements comuns en les diverses comunicacions que es van presentar va ser el fet d'analitzar la interacció entre els diferents factors individuals, familiars, escolars i de tipus estructural per explorar l'experiència escolar quotidiana dels joves. En aquest sentit, és imprescindible tenir en compte que la diversitat d'experiències i vivències al llarg del procés escolar no es poden entendre sense tenir en compte la classe social, el gènere, l'origen de procedència i/o l'ètnia dels joves. La recerca presenta clares mostres de les desiguals oportunitats educatives que experimenten els joves en funció del seu origen social. A nivell d'AEP, les dades mostren com hi ha major proporció de nois, de nivell socioeconòmic baix, d'origen migrat i provinents de minories ètniques que abandonen els estudis prematurament.

Una de les principals conclusions del debat que va sorgir a partir del Seminari ABJOVES és la importància de tenir en compte els elements expressius que expliquen com els joves experimenten i li donen significat al seu procés educatiu. Parlar de factors expressius implica tenir en compte com els joves es senten en el seu dia a dia a

l'institut, és a dir, si se'l senten com un espai familiar i pròxim, el tipus de relació que tenen amb el professorat i amb la resta de companys/es, el grau de confiança que tenen en les seves capacitats i com s'auto perceben com alumnes. Tots aquests elements són fonamentals per entendre el grau de vinculació dels joves amb l'institut i amb el seu procés educatiu i tenen un clar efecte en la configuració d'expectatives i en les decisions de continuïtat formativa i/o abandonament escolar.

Per tant, és imprescindible que els professionals en l'àmbit educatiu ens esmercem a aconseguir que tot el conjunt de l'alumnat i, especialment aquell que experimenta una major distància amb la institució escolar, tingui els elements necessaris per tal de poder construir un projecte de vida i establir unes relacions de confiança que donin sentit al seu pas per l'escola.

6. La importància de les segones oportunitats

La cinquena i última lliçó presa al Seminari ABJOVES fa referència al concepte de segona oportunitat. Aquest concepte marca una aposta clara per la integració socioeducativa dels joves amb alta vulnerabilitat social, ja sigui els que romanen fora del sistema educatiu o els que es troben amb un alt risc d'abandonar-ho sense finalitzar l'escolaritat obligatòria. El model d'escola de segona oportunitat es basa en una proposta educativa innovadora basada en l'acompanyament subjectiu de l'alumnat, la individualització i la personalització del tracte i uns recorreguts formatius llargs i flexibles basats en l'alternança entre la formació i el treball.

En aquest sentit els i les professionals de les Escoles de Segona Oportunitat presents al Seminari ABJOVES van posar de manifest el doble objectiu que s'amaga darrera de l'idea de "segona oportunitat educativa". D'una banda, un objectiu explícit de generar un espai-pont, de trànsit i preparació, cap a la integració formativa i laboral dels joves, ja sigui facilitant el retorn al sistema educatiu formal en qualsevol de les seves modalitats o orientant als joves cap a l'accés al mercat laboral (amb la màxima qualitat professional possible). En segon lloc, un objectiu de dignificació de les trajectòries educatives i socials dels joves, generant un espai on siguin atesos i escoltats, del qual sentin que en formen part, i que, per tant, permeti generar i consolidar no només noves oportunitats educatives i formatives sinó també noves expectatives i horitzons vitals.

De fet, el Seminari ABJOVES va acollir una sessió de debat dedicada exclusivament a la presentació i explicació de la *'Red Española de Escuelas de Segunda*

Oportunidad (EO2)'. La EO2, creada l'any 2006, aplega de moment 6 entitats: la Fundació Adsis (País Basc), La Fundació El Llindar (Catalunya), la Fundació Federico Ozanam (Aragó), la Peñaskal Cooperativa (País Basc), la Fundació Proyecto Don Bosco (Andalucia) i la Fundació Tomillo (C. Madrid). El seu objectiu és consolidar un model comú d'Escola de Segona Oportunitat, impulsar el seu reconeixement oficial i garantir el desenvolupament i sostenibilitat. I és que els mecanismes de segona oportunitat continuen sent encara dèbils i escassament desenvolupats, tant a Catalunya com a la resta de l'estat. Apostar per aquest model, és doncs, una tasca clau d'un marc integral de lluita contra l'AEP.

7. Conclusions

Tanquem, doncs, el Seminari i el Projecte ABJOVES amb nombroses lliçons apreses al voltant de l'AEP. Lliçons apreses gràcies al treball conjunt amb joves, mestres, tècnics de l'administració educativa, investigadors i molts altres agents socioeducatius ocupats i preocupats per avançar en la configuració d'un món més just que obri oportunitats d'èxit educatiu per a tothom.